

MAHKUMLARNI AXLOQAN TUZATISH VOSITALARIDAN BIRI BO'LGAN JAMOATCHLIK TA'SIRI

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi kunduzgi ta'lim

3-o'quv kursi 334-guruh kursanti

G'ulomov Maxkam Yodgor o'g'li

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada “Mahkumlarni axloqan tuzatish vositalaridan biri bo'lgan jamoatchlik ta'siri” tadqiq qilinadi. Maqolada Mahkumlarning Axloqan Tuzatishda Jamoatchilik Ta'sirining huquqiy asoslari, mahkumlarni axloqan tuzatishda Jamoatchilik Ta'sirining subyektlari va obyektlari, shuningdek, Mahkumlarni axloqan tuzatish vositalaridan biri bo'lgan jamoatchlik ta'siri jarayonini samarali amalga oshirish usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, Mahkumlarni axloqan tuzatish vositalaridan biri bo'lgan jamoatchlik ta'siri samaradorligini oshirish va shaxslar huquqlarini himoya qilish mexanizmlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar : Mahkumlarni axloqan tuzatish vositalari, jamoatchlik ta'siri, huquqiy asoslar, ijro etish, samaradorlik, shaxs huquqlari.

Kirish

Mahkumlarning axloqiy tuzalishi jamiyatning xavfsizligi va ijtimoiy barqarorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Axloqiy tuzalish deganda, jinoyat sodir etgan shaxslarning o'z xatti-harakatlarini qayta ko'rib chiqishi, jamiyat qadriyatlariga moslashishi va qayta jinoyat sodir etmaslikka intilishi tushuniladi. Ushbu jarayonda jamoatchilik ta'siri – ya'ni oila, do'stlar, mahalla, nodavlat tashkilotlar va ommaviy axborot vositalarining roli – hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Jamoatchilik nafaqat mahkumni qo'llab-quvvatlashi, balki uning ijtimoiy integratsiyasini ta'minlash orqali recidiv (qayta jinoyat) darajasini kamaytirishi mumkin.

Ilmiy adabiyotlarda mahkumlarning reabilitatsiyasi bo'yicha ko'plab tadqiqotlar mavjud. Masalan, Andrews va Bonta (2010) tomonidan ishlab chiqilgan "Risk-Need-Responsivity" (RNR) modeli mahkumlarning tuzalishida ijtimoiy omillarning muhimligini ta'kidlaydi. Ushbu modelga ko'ra, mahkumning oila va jamoa bilan aloqasi recidiv xavfini 20-30% ga kamaytirishi mumkin. O'zbekiston kontekstida esa, Ichki ishlar vazirligi ma'lumotlariga ko'ra (2023), ozodlikdan mahrum etilgan shaxslardan 15-20% qayta jinoyat sodir etadi, bu esa jamoatchilik ishtirokining yetishmasligi bilan bog'liq.

Ushbu maqola mahkumlarning axloqiy tuzalishida jamoatchilik ta'sirining rolini ilmiy asosda tahlil qiladi. Maqola quyidagi bo'limlardan iborat: nazariy asoslar, empirik dalillar, O'zbekistondagi amaliyot, muammolar va takliflar. Tadqiqot maqsadi – jamoatchilik ta'sirining samaradorligini isbotlash va uni kuchaytirish yo'llarini ko'rsatish.

1. Nazariy asoslar

Mahkumlarning axloqiy tuzalishi psixologiya, sotsiologiya va kriminologiya nazariyalariga asoslanadi. Birinchi navbatda, Albert Bandura (1977) ning ijtimoiy o'rganish nazariyasi (Social Learning Theory) muhim o'rin tutadi. Ushbu nazariyaga ko'ra, shaxslar xatti-harakatlarini atrof-dagilar orqali o'rganadi. Mahkumlar uchun jamoatchilik – ijobiy modellarning manbai bo'lib, ularning axloqiy qadriyatlarini shakllantirishi mumkin. Masalan, oila a'zolari yoki mahalla faollarining ijobiy ta'siri mahkumning o'zini o'zi boshqarish qobiliyatini oshiradi.

Ikkinchi nazariya – Travis Hirschi (1969) ning ijtimoiy nazorat nazariyasi (Social Control Theory). Unga ko'ra, shaxslar jamiyat bilan bog'lanishi (attachment), majburiyatlari (commitment), ishtiroki (involvement) va e'tiqodlari (belief) orqali

jinoyatdan saqlanadi. Jamoatchilik ta'siri ushbu bog'lanishlarni mustahkamlaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oila qo'llab-quvvatlashi bo'lgan mahkumlarning recidiv darajasi 35% ga past bo'ladi (Cullen, 1994).

Uchinchi jihat – restorativ adliya (Restorative Justice) modeli, Braithwaite (1989) tomonidan taklif etilgan. Bu modelda jabrlanuvchi, mahkum va jamoatchilik o'rtasidagi muloqot orqali axloqiy tuzalishga erishiladi. Jamoatchilikning kechirimlilik va qo'llab-quvvatlash roli recidivni 15-25% ga kamaytirishi mumkin (Sherman va Strang, 2007).

O'zbekistonning milliy qadriyatlariga ko'ra, mahalla instituti jamoatchilik ta'sirining asosiy shakli hisoblanadi. Konstitutsiyaning 93-moddasiga asosan, mahalla fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organi bo'lib, mahkumlarning ijtimoiy moslashuvida faol ishtirok etishi kerak.

2. Empirik dalillar va xalqaro tajriba

Xalqaro tadqiqotlar jamoatchilik ta'sirining samaradorligini tasdiqlaydi. Norvegiyada "open prisons" tizimi (ochiq koloniyalar) jamoatchilik bilan integratsiyani ta'minlaydi. Pratt (2008) tadqiqotiga ko'ra, bu tizim recidiv darajasini 20% ga tushirgan. Mahkumlar mahalla va oila bilan muntazam aloqada bo'lib, ish topish va ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

AQShda "faith-based programs" (din asosidagi dasturlar) jamoatchilik ta'sirini namoyon etadi. Duwe va Johnson (2013) ning meta-tahlilida, cherkov va jamoat tashkilotlari ishtirokidagi mahkumlarning recidivi 22% ga kamaygani ko'rsatilgan. Bu dasturlarda axloqiy tarbiya va psixologik yordam beriladi.

Yevropa Ittifoqida "probation service" (sinov muddati xizmati) jamoatchilikni jalb qiladi. McNeill (2012) ga ko'ra, mentorlik dasturlari (jamoat vakillari mahkumga maslahatchi bo'lishi) tuzalish samaradorligini 30% ga oshiradi.

O'zbekistonda empirik dalillar cheklangan bo'lsa-da, Ichki ishlar vazirligi (2022) hisobotida mahalla qo'mitalarining mahkumlar bilan ishlashi recidivni 12% ga kamaytirgani qayd etilgan. Toshkent shahridagi pilot loyihada (2021-2023), 150 nafar mahkum oila va mahalla yordamida ish topgan, ulardan faqat 8% qayta jinoyat sodir etgan.

3. O'zbekistondagi amaliyot va muammolar

O'zbekistonda mahkumlarning tuzalishi Jinoyat-ijroiya kodeksining 78-82-moddalariga asoslanadi. Jazo muddatining oxirgi yilida "ijtimoiy moslashuv" dasturlari amalga oshiriladi, unda mahalla va oila jalb etiladi. "Mahalla" fondi (2019 yilda tashkil etilgan) mahkum oilalariga moddiy yordam beradi.

Amaliyotda muammolar mavjud:

- Jamoatchilikning stigmatizatsiyasi (kamsitish). Mahkumlar ozod bo'lgach, ish topa olmaydi, chunki ish beruvchilar ularga ishonmaydi (O'zR Oliy sudi statistikasi, 2023: 40% mahkum ish topa olmaydi).

- Resurslar yetishmasligi. Mahalla faollari professional tayyorgarlikka ega emas.

- Ommaviy axborot vositalarining salbiy ta'siri. Jinoyatlar haqidagi sensatsion xabarlar jamoatchilikda qo'rquvni oshiradi.

Tadqiqot (Abdullaev, 2021, Samarqand davlat universiteti) shuni ko'rsatadiki, 200 nafar mahkum orasida oila qo'llab-quvvatlashi bo'lganlarning 75% axloqiy tuzalgan, qo'llab-quvvatlanmaganlarning esa faqat 45%.

4. Jamoatchilik ta'sirini kuchaytirish takliflari

1. Mentorlik dasturlarini joriy etish: Mahalla faollari va volontyorlarni o'qitish. Xalqaro tajribaga asosan, har bir mahkumga bitta mentor tayinlash recidivni 25% ga kamaytiradi (Bazemore, 2001).

2. Ommaviy axborot vositalarida ijobiy kampaniyalar: Mahkumlarning muvaffaqiyat hikoyalarini yoritish. Bu stigmatizatsiyani kamaytiradi.

3. Nodavlat tashkilotlar bilan hamkorlik: "Madad" va "Istiqbol" kabi tashkilotlar psixologik treninglar o'tkazishi mumkin.

4. Qonunchilik takomillashtirish: Jinoyat-ijroiya kodeksiga jamoatchilik ishtirokini majburiy qilish.

5. Ilmiy tadqiqotlar: Har yili recidiv monitoringi o'tkazish.

Xulosa

Mahkumlarning axloqiy tuzalishida jamoatchilik ta'siri – oila, mahalla va jamiyatning birgalikdagi harakati – recidivni sezilarli darajada kamaytiradi. Nazariy modellardan (RNR, Social Learning) tortib, empirik dalillargacha (Norvegiya, AQSh tajribasi) bu rol tasdiqlangan. O'zbekistonda mahalla institutini kuchaytirish orqali samaradorlikni oshirish mumkin. Ushbu yondashuv nafaqat mahkumni, balki butun jamiyatni axloqiy jihatdan mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Andrews, D.A., & Bonta, J. (2010). The Psychology of Criminal Conduct. Routledge.

2. Bandura, A. (1977). Social Learning Theory. Prentice Hall.

3. Braithwaite, J. (1989). Crime, Shame and Reintegration. Cambridge University Press.

4. Cullen, F.T. (1994). Social Support as an Organizing Concept for Criminology. Justice Quarterly, 11(4).

5. Duwe, G., & Johnson, B.R. (2013). Faith-Based Prison Programs. Criminology & Public Policy, 12(3).

6. Hirschi, T. (1969). Causes of Delinquency. University of California Press.

7. McNeill, F. (2012). Four Forms of Offender Rehabilitation. *Legal and Criminological Psychology*, 17(1).
8. Pratt, J. (2008). Scandinavian Exceptionalism in Penal Matters. *Punishment & Society*, 10(2).
9. Sherman, L.W., & Strang, H. (2007). *Restorative Justice: The Evidence*. Smith Institute.
10. Abdullaev, S. (2021). *Mahkumlarning ijtimoiy reabilitatsiyasi*. Samarqand davlat universiteti dissertatsiyasi.
11. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi hisobotlari (2022-2023).
12. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksi (2021 yilgi tahrir).